

โครงการวิจัย การจัดทำรายงานสถานการณ์คุณธรรม ปี 2565 และประเด็นคุณธรรมสำหรับอนาคต

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

รายงานการวิจัยเรื่อง “การจัดทำรายงานสถานการณ์คุณธรรม ปี 2565 และประเด็นคุณธรรมสำหรับอนาคต” มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1. เพื่อรวบรวมข้อมูล/วิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ในดัชนีชี้วัดคุณธรรม ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ พอเพียง วินัย สุจริต จิตสาธารณะ กตัญญู และเครื่องมือการสำรวจต้นทุนชีวิต รวมทั้งตัวชี้วัด/เครื่องมืออื่น ๆ ของศูนย์คุณธรรม 2. เพื่อทบทวนมิติของสถานการณ์คุณธรรมในสังคม และประเด็นคุณธรรมที่เกิดขึ้น ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ท้าทายของสังคมไทย และนำเสนอภาพรวมสถานการณ์คุณธรรม และประเด็นสถานการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงครึ่งปีแรกของปี 2565 และ 3. เพื่อนำเสนอแนวโน้มอนาคตของพฤติกรรมคนในสังคม ที่มีผลต่อสถานการณ์คุณธรรม โดยสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนทางด้านนโยบาย ตลอดจนจนเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่ประชาชนทั่วไป

วิธีดำเนินการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คณะผู้วิจัยทำการ สืบค้น รวบรวมข้อมูลโดย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์คุณธรรมทางสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยเชื่อมโยงไปกับดัชนีชี้วัดคุณธรรมทั้ง 5 ด้าน และเครื่องมือการสำรวจต้นทุนชีวิต โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลสถิติ ผลสำรวจที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการติดตาม ข่าวสารและปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม 5 มิติ จากสื่อและสื่อสังคมออนไลน์ ครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่ 1 มกราคม จนถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2565 รวมทั้งดำเนินการสัมภาษณ์และหรือสนทนากลุ่มจากผู้แทนภาคจาก ส่วนต่างๆ จำนวน 7 ภาคส่วน/กลุ่ม จำนวนรวมทั้งสิ้น 30 ราย ประกอบด้วย 1) องค์กรเครือข่ายภาครัฐ 2) องค์กรเครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน 3) องค์กรเครือข่ายทางศาสนา 4) องค์กรเครือข่ายทางการศึกษา 5) องค์กร เครือข่ายภาคประชาสังคมและชุมชน 6) องค์กรเครือข่ายภาคสื่อสารมวลชน และ 7) อื่นๆ คือ กลุ่มเยาวชนและ คนรุ่นใหม่
ผลการศึกษา

- สถานการณ์คุณธรรม จากสถิติ ผลสำรวจ และปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง พบว่า

มิติพอเพียง ข้อมูลด้านภาวะหนี้สินครัวเรือนไทยที่เพิ่มสูงขึ้นนับเป็นตัวบ่งชี้สถานการณ์ในเชิงลบ ในขณะที่ การปรับเปลี่ยนอาชีพยังคงเป็นปรากฏการณ์ที่อธิบายคุณธรรมนี้ในเชิงบวก

มิติวินัยรับผิดชอบ ในภาพรวมของสังคมที่สะท้อนผ่านข้อมูลสถิติ ผลการสำรวจ และปรากฏการณ์ข่าว ชี้ให้เห็นว่าผู้คนในสังคมไทยจำนวนมากมีพฤติกรรมที่สะท้อนคุณธรรมนี้ในเชิงลบค่อนข้างมาก ทั้งวินัยจราจร ขยะ การเผาป่า การออมเงิน การชำระหนี้ กยศ. โดยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการขาดความมีวินัยรับผิดชอบในหลาย กรณีได้ก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งต่อชีวิต ตลอดจนสังคมสิ่งแวดล้อมในภาพรวมที่เป็นปัญหาต่อเนื่องมาโดยตลอด

มิติสุจริต ในภาพรวมของสังคม ทั้งจากคะแนนภาพลักษณ์คอร์รัปชันของไทย และผลการประเมิน คุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ กล่าวได้ว่าสถานการณ์คุณธรรมในด้านนี้ไม่ได้ เปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นจากปีที่ผ่านมา และยังปรากฏปัญหาการหลอกลวงในโลกดิจิทัลเพิ่มมากขึ้นอย่าง ชัดเจน

มิตีความกตัญญู คุณธรรมในมิตินี้เป็นสิ่งที่ถูกปลูกฝังในส่วนลึกในใจของคนไทยทุกระดับ ดังสะท้อนจากการส่งเงินกลับของผู้ไปทำงานต่างประเทศ การช่วยเหลือครอบครัวหารายได้ของเยาวชน ล้วนเป็นพฤติกรรมของผู้คนในสังคมที่แสดงออกถึงการให้ความสำคัญกับความกตัญญูในฐานะคุณธรรมที่ดีงาม

มิติจิตสาธารณะ จากติดตามสถานการณ์และปรากฏการณ์คุณธรรมมิตินี้ในปี พ.ศ. 2565 พบปรากฏการณ์ทางสังคมจำนวนมากที่สะท้อนคุณธรรมนี้ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม/ระดับ คือ 1) “จิตอาสา-จิตสาธารณะ ในมิตีของชีวิตประจำวัน” และ 2) “จิตสาธารณะในมิตีของการลดความเหลื่อมล้ำ”

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลสถิติที่สามารถสืบค้นเพื่ออ้างอิงสถานการณ์คุณธรรมมิติต่าง ๆ ข้างต้น ยังมีความจำกัดในการใช้อธิบายหรือตัดสินว่าคุณธรรมในมิตินั้น ๆ กำลังมีความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางบวกหรือลบ เนื่องด้วยมีปัจจัยในเชิงบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมบางด้าน เช่น ภาวะหนี้สิน ภาวะการออม เป็นต้น ซึ่งไม่อาจตีความได้ว่าประชาชนกำลังขาดคุณธรรมความพอเพียงและวินัยรับผิดชอบ รวมทั้งความไม่ต่อเนื่องของการจัดเก็บข้อมูลบางรายการที่เคยถูกนำมาใช้เป็นตัวร่วมสะท้อนสถานการณ์คุณธรรมในมิติต่าง ๆ

- ประเด็นคุณธรรมที่ควรเป็นโจทย์ในการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น

ในส่วนนี้เป็นความพยายามในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) การร่วมกันติดตามประเด็นคุณธรรมที่ควรเป็นโจทย์ในการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้นจากปรากฏการณ์ที่เป็นข่าวสารในสื่อต่าง ๆ ในห้วงเดือนมกราคมจนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2565 และ 2) การชักชวนผู้คนในสังคมที่มีบทบาทสำคัญในหลายภาคส่วนร่วมกันสะท้อนมุมมองต่อสถานการณ์คุณธรรมในสังคมไทย และ “ประเด็นคุณธรรมร่วมสมัย-คุณธรรมสำหรับอนาคต ในฐานะที่เป็นคุณธรรมปลายเปิด หรือสะพานคุณธรรม” เพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ในการรับฟังการตีความ การให้ความหมาย และการให้คุณค่าต่อคุณธรรมของคนกลุ่มต่าง ๆ ภายใต้บริบทสังคมไทยและสังคมโลกที่มีความเปลี่ยนแปลง หลากหลาย และท้าทาย โดยผลการศึกษา แบ่งเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ประเด็นจากการสำรวจและติดตามจากสื่อสังคมออนไลน์ ตอนที่ 2 ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก/การสนทนากลุ่ม สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ประเด็นจากการสำรวจและติดตามจากสื่อสังคมออนไลน์ พบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ และนำมาสู่การตั้งคำถาม การชวนกันคิด เกิดการพูดคุยกันเป็นวงกว้างในสังคม ที่นอกเหนือจากคุณธรรมหลัก 5 มิติ/ด้าน คณะผู้วิจัยจึงได้รวบรวมปรากฏการณ์เหล่านั้น นำมาจัดหมวดหมู่เพื่อสะท้อนถึงประเด็นคุณธรรมที่ควรเป็นโจทย์ในการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น หรือประเด็นคุณธรรมที่คนในสังคมให้ความสนใจ คือ 1) แนวคิดจิตสาธารณะกับการบริจาค 2) แนวคิดเรื่องกตัญญูกับการเคารพผู้อาวุโส 3) หลากมุมมองต่อแนวคิดเรื่องกตัญญูและคติอุทลุม 4) แนวคิดเรื่องความเท่าเทียม สิทธิมนุษยชน และความหลากหลายทางเพศ

ตอนที่ 2 ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก/การสนทนากลุ่ม คณะผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นการสนทนาเพื่อนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ตามลำดับประเด็น ดังนี้ ประเด็นที่ 1. มุมมองต่อสถานการณ์คุณธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน ข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์สามารถจำแนกกลุ่มมุมมองต่อสถานการณ์คุณธรรมในปัจจุบันเป็น 3 กลุ่มความคิดเห็น คือ เชิงบวก เชิงลบ และสถานการณ์ปกติ ประเด็นที่ 2. ความคิดเห็นเพื่อการขับเคลื่อนคุณธรรมในสังคมไทย ในประเด็นนี้สามารถจำแนกความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เป็น 5 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1. การใช้คุณธรรม 5 มิติ เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน กลุ่มที่ 2. การใช้ศาสนาเป็นตัวนำ กลุ่มที่ 3. การใช้หรือการเป็นต้นแบบทั้งบุคคลและแหล่งเรียนรู้ กลุ่มที่ 4. คำว่าคุณธรรมควรมีความยืดหยุ่นและมีความเป็นสากล กลุ่มที่ 5. ไม่ควรกำหนดคุณธรรมหลัก เพราะเป็นการกดทับ-สะท้อนการใช้อำนาจของรัฐ ประเด็นที่ 3. มุมมองต่อคุณธรรม

ร่วมสมัย-ปลายเปิดที่ควรเป็นโจทย์เพื่อแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น ที่ผู้ให้สัมภาษณ์มองว่ามีความจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม สามารถจัดกลุ่มประเด็นสำคัญได้เป็น 7 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1. การยึดมั่นในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นศูนย์รวมความสามัคคี กลุ่มที่ 2. การใช้คุณธรรมพื้นฐานทางศาสนา กลุ่มที่ 3. การรับฟังความเห็น/ความเห็นต่างรุ่น กลุ่มที่ 4. การปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียม การเคารพสิทธิ/ความหลากหลาย/สิทธิมนุษยชน กลุ่มที่ 5. ความเอื้ออาทร/เข้าอกเข้าใจ empathy กลุ่มที่ 6. การมีความตระหนักรู้และมีสำนึกต่อสังคม กลุ่มที่ 7. การมีความกล้าหาญในการคิดเชิงวิพากษ์ ประเด็นที่ 4. บทบาทของตนเองในด้านคุณธรรม สามารถจัดกลุ่มมุมมองและความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ต่อบทบาทของตนเองในด้านคุณธรรม เป็น 4 กลุ่มหลักที่สำคัญ ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1. การประพฤติ/ปฏิบัติตนให้มีคุณธรรม และการมีวินัยรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง กลุ่มที่ 2. การปลูกฝังด้านความคิดดีให้กับคนใกล้ตัว สมาชิกในครอบครัว เด็กและเยาวชน กลุ่มที่ 3. การส่งต่อเรื่องราวดี ๆ ด้านคุณธรรมด้วยการสื่อสารผ่านโซเชียลมีเดีย กลุ่มที่ 4. การเปิดใจกว้างให้ผู้อื่นสามารถเข้ามาร่วมทำกิจกรรมอาสาสมัคร เพื่อร่วมกันสร้างความดี ประเด็นที่ 5. บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสิ่งที่ควรดำเนินการ สามารถจัดกลุ่มความคิดเห็นได้เป็น 10 กลุ่มหลักประกอบด้วย กลุ่มที่ 1. รัฐควรปรับแนวคิดเรื่องคุณธรรมใหม่ให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านคุณธรรมได้ กลุ่มที่ 2. หน่วยงานของรัฐควรเป็นต้นแบบขององค์กรที่มีคุณธรรม กลุ่มที่ 3. ผู้นำของประเทศ บุคลากรของรัฐ ข้าราชการ นักการเมือง ควรเป็นแบบอย่างที่ดีด้านคุณธรรม กลุ่มที่ 4. ควรปรับปรุงหนังสือเรียนให้มีเนื้อหาสาระด้านคุณธรรมที่เป็นสากล กลุ่มที่ 5. ส่งเสริมบทบาทให้กับผู้นำท้องถิ่นในการขับเคลื่อนด้านคุณธรรม กลุ่มที่ 6. ส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง กลุ่มที่ 7. ควรสื่อสารเรื่องคุณธรรมอย่างมีชั้นเชิง มีศิลปะทันสมัยและไม่ตลกขบขัน กลุ่มที่ 8. ไม่ควรกำหนดคนต้นแบบด้านคุณธรรม เพราะอาจมีปัญหาด้านคุณธรรมในตัวเองได้ กลุ่มที่ 9. ควรเพิ่มบทลงโทษทางกฎหมายให้มีความชัดเจนและมีบทลงโทษที่รุนแรงมากขึ้น กลุ่มที่ 10. สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญเชิงสร้างสรรค์ในการนำเสนอข่าว ชี้นำหรือกำหนดทิศทางสังคม

- ข้อเสนอแนะ จากข้อค้นพบที่ได้การดำเนินการวิจัยครั้งนี้สามารถจำแนกข้อเสนอแนะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการจำแนกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค และระดับจุลภาค สาระสำคัญโดยสังเขปคือ
 - 1) ระดับมหภาค: การประพฤติปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมทั้งระดับบุคคล และระดับองค์กร บุคคลที่มีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในสังคม ทั้งผู้นำ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ตลอดจนหน่วยงาน องค์กรภาครัฐ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประพฤติปฏิบัติอย่างมีคุณธรรม ทั้งในระดับการดำเนินชีวิต การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ และการให้บริการประชาชน เพื่อร่วมขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่การเป็นสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างพึงประสงค์ และ
 - 2) ระดับจุลภาค: การส่งเสริมคุณธรรมในครอบครัวไทย โดย พ่อ แม่ และสมาชิกผู้ใหญ่ในครอบครัวเป็นผู้มีบทบาทหลักในการส่งเสริมคุณธรรมให้กับบุตรหลานในครอบครัว โดยผู้ใหญ่ต้องเข้าใจถึงพัฒนาการของเด็กแต่ละช่วงวัยที่ต้องการการดูแลเอาใจใส่ที่แตกต่างกัน และด้วยโลกสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปบริบทของการเลี้ยงดูเด็กแตกต่างไปจากสังคมไทยในอดีตอย่างสิ้นเชิง การรู้จักพัฒนาการของเด็กแต่ละช่วงวัยจะทำให้ผู้ปกครองสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ด้านคุณธรรมให้กับบุตรหลานได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้สามารถประยุกต์รูปแบบ/แนวทางการส่งเสริมคุณธรรมในครอบครัวจากกรณีศึกษาต่างประเทศที่มีการศึกษาและนำเสนอไว้ เช่น ประเทศฟินแลนด์ ประเทศนิวซีแลนด์ และประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น